

JOANNA WAGA

Ogłoszenie upadłości oskarżonego a orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w procesie karnym

Declaring Bankruptcy and an Order to Compensate for Damages in Criminal Proceedings

Abstract

This paper concerns the impact of declaring bankruptcy by an accused person on the possibility of including in a conviction an order to compensate for damage caused by crime. Despite a considerable amount of criminal proceeding concernig such a configuration this topic was not the subject of any analysis of judicature or doctrine by far. The purpose of the study is to answer the question if – and if so, in which cases – criminal judge should refrain from ruling an order to compensate for damages. The analysis is focused on an influence of prohibition on pursuing a claim after declaring bankruptcy (art. 263 of Insolvency Law) on examination of the application for repair based on art. 46 of Criminal Code. Then it is completed by reference to comments regarding application of art. 415 of Code of Criminal Procedure in case of notification, inclusion and rejection of inclusion claim of compensation damage caused by crime on a list of claims. The effect of the study is specification of cases, when including an order to compensate for damages in conviction occurs as an unacceptable.

SŁOWA KLUCZOWE: dochodzenie
wierzytelności, ogłoszenie upadłości,
naprawienie szkody

KEY WORDS: pursuing a claim,
declaration of bankruptcy,
compensation for damages

JOANNA WAGA – magister prawa, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
ORCID – 0009-0001-3554-4775, e-mail: joanna.waga@vp.pl

1 | Wprowadzenie

Postępowanie upadłościowe nierzadko wywiera istotny wpływ na tok innych postępowań. Z objęcia określonych wierzytelności postępowaniem, czy nawet samego istnienia związku wierzytelności z masą upadłości, wynikać mogą konsekwencje w zakresie możliwości zastosowania pewnych instytucji nie tylko na gruncie postępowania cywilnego, ale również karnego. Oddźwięk wzajemnej kolizji norm można obserwować na kanwie licznych spraw dotyczących czynów z art. 286 oraz 297 k.k.^[1], w których oskarżony jest jednocześnie upadłym w równoległe toczącym się postępowaniu upadłościowym. Problemy na tym tle są szczególnie jaskrawe tam, gdzie prawo karne recypowało instytucje specyficzne dla prawa cywilnego, jak w przypadku dochodzenia roszczenia o naprawienie szkody.

Punktem wyjścia dla rozważań dotyczących możliwości orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem w procesie karnym jest art. 263 p.u.^[2]. Zgodnie z nim odmowa uznania wierzytelności według przepisów niniejszego działu (Lista wierzytelności) nie stanowi przeszkody do jej dochodzenia we właściwym trybie; z uwzględnieniem art. 145 ust. 1 dochodzenie wierzytelności, której odmówiono uznania, jest możliwe dopiero po umorzeniu lub zakończeniu postępowania upadłościowego. Przepis ten ustanawia zakaz wytaczania powództwa po ogłoszeniu upadłości i dochodzenia wierzytelności na drodze sądowej w przypadku odmowy uznania jej przez syndyka w postępowaniu upadłościowym do momentu jego umorzenia lub zakończenia^[3]. W orzecznictwie wskazuje się, że wierzyciel, który przed ogłoszeniem upadłości dłużnika nie wszczął procesu o wierzytelność powstałą przed tą datą (a więc nie dochodził jej), po ogłoszeniu upadłości nie może już wytoczyć o nią powództwa^[4]. Dyspozycja art. 263 p.u. dotyczy natomiast jedynie tych wierzytelności, których dochodzenie nie zostało zainicjowane przed ogłoszeniem upadłości

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 383).

² Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 614), dalej p.u.

³ Małgorzata Ujma, „Konsekwencje procesowe wniesienia powództwa o zapłatę wierzytelności podlegającej zgłoszeniu do masy upadłości po ogłoszeniu upadłości” *Doradca Restrukturyzacyjny*, nr 2 (2020): 145.

⁴ Wyrok SN z 16 stycznia 2009 r., III CSK 244/08, LEX nr 523687.

dłużnika^[5]. Artykułu 263 p.u., z mocy wyłączenia przewidzianego w art. 491² ust. 1 p.u., nie stosuje się w postępowaniu w sprawach konsumenckich^[6].

O ile w procesie cywilnym interpretacja art. 263 p.u. nie powoduje większych wątpliwości, o tyle może wzbudzać je w kontekście procesu karnego. Z mocy art. 46 § 1 k.k. możliwe jest złożenie przez pokrzywdzonego lub inną osobę uprawnioną wniosku o naprawienie szkody, w trybie regulowanym przez art. 49a § 1 k.p.k.^[7] Z uwagi na to, że zaspokojenia roszczenia o naprawienie szkody można poszukiwać nie tylko na drodze procesu cywilnego, ale i karnego, na tle przywołanych przepisów krystalizują się dwa podstawowe problemy. Pierwszy z nich dotyczy relacji wniosku zgłoszonego przez wierzyciela na podstawie art. 46 § 1 k.k. po ogłoszeniu upadłości z zakazem dochodzenia roszczenia wyrażonym w art. 263 p.u. Aspekt ten związany jest z tym, że w przypadku przestępnego wyrządzenia szkody, wniosek o jej naprawienie zgłoszony w postępowaniu karnym – co do zasady – podlega obligatoryjnemu uwzględnieniu^[8]. Powstaje więc pytanie, czy sąd, który wydaje wyrok skazujący, uprawniony jest do nieuwzględnienia wniosku zgłoszonego po ogłoszeniu upadłości oskarżonego. Drugi problem związany jest natomiast ze stosowaniem art. 415 § 1 k.p.k. w kontekście wierzytelności z tytułu szkody wyrządzonej czynem zabronionym, która została lub powinna zostać zgłoszona do masy upadłości. W tym ostatnim przypadku będzie to bowiem wywierało wpływ na możliwość zasądzenia odszkodowania przez sąd nie tylko na wniosek uprawnionego, ale także z urzędu.

⁵ Dariusz Chrapoński w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. II, red. Aleksander J. Witosz (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), art. 263, Nb. 2.

⁶ Dariusz Chrapoński, „Upadłość osoby fizycznej a postępowania cywilne dotyczące jej zobowiązań” *Doradca Restrukturyzacyjny*, nr 2 (2022): 28.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 46 ze zm.).

⁸ Patrycja Kozłowska-Kalisz w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. Marek Mozgawa (Lex/el. 2025), art. 46, Nb. 2.

2 | Dochodzenie wierzytelności w rozumieniu art. 263 p.u. – kolizja z art. 46 k.k.

Tytułem wprowadzenia niezbędne jest przypomnienie rozróżnienia dwóch podstawowych kategorii zobowiązań występujących w postępowaniu upadłościowym. Pierwszą z nich stanowią zobowiązania upadłego wynikające z jego czynności dokonanych przed ogłoszeniem upadłości. Drugą grupę tworzą zobowiązania masy upadłości, powstałe w związku z toczącym się postępowaniem^[9]. W przypadku obowiązku naprawienia szkody ujętego w wyroku skazującym należy założyć, że aby wierzytelność z tego tytułu mogła podlegać zaspokojeniu z masy upadłości, musi wynikać z czynu zabronionego popełnionego przez upadłego. Nawet bowiem gdyby syndyk swoim działaniem związanym z prowadzeniem postępowania wyrządził szkodę czynem zabronionym, nie sposób uznać tego rodzaju roszczenia za zobowiązanie masy.

Aby roszczenie wynikłe na skutek przestępnego działania dłużnika mogło podlegać zaspokojeniu z masy jako zobowiązanie upadłego, musi ono powstać przed chwilą ogłoszenia upadłości^[10]. Tym samym zachodzi potrzeba ustalenia chwili powstania wierzytelności z tytułu obowiązku naprawienia szkody. W orzecznictwie przyjmuje się, że w przypadku odpowiedzialności kontraktowej roszczenie o naprawienie szkody powstaje w momencie, gdy zaistniały okoliczności faktyczne wymagane przez ustawę do odpowiedzialności z tego tytułu^[11]. Podobnie w przypadku bliższej swym charakterem do odpowiedzialności karnej odpowiedzialności *ex delicto*, która powstaje wraz z zaistnieniem szkody, czynu niedozwolonego oraz łączącego je związku przyczynowo-skutkowego^[12]. W literaturze wskazuje się, że zarówno roszczenie o naprawienie szkody, jak i o zadośćuczynienie ma charakter cywilnoprawny^[13]. Roszczenie powstałe na skutek czynu

⁹ Paweł Janda, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 3 (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023), art. 189, Nb. 13.

¹⁰ Bartosz Sierakowski, *Zobowiązania masy upadłości* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023), 278.

¹¹ Postanowienie SN z 28 lipca 2023 r., I CSK 4352/22, LEX nr 3589236.

¹² Michał Warciński, „Pojęcie czynu niedozwolonego”, [w:] Michał Warciński, Marek Safjan, Przemysław Sobolewski, *Przedawnienie roszczeń deliktowych* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2007), 36.

¹³ Jarosław Majewski w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Jarosław Majewski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2024), art. 46, Nb. 2.

zabronionego w swojej istocie ma naturę cywilnoprawną i stanowi to samo roszczenie, którego alternatywne dochodzenie możliwe jest na gruncie procesu cywilnego. W związku z tym należy założyć, że również roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem zabronionym powstaje w czasie jej rzeczywistego wyrządzenia, a więc przy kumulatywnym wystąpieniu trzech konstytuujących ją czynników, analogicznych jak w przypadku wystąpienia szkody *ex delicto*. Dla oceny, czy wierzytelność z tego tytułu podlega zgłoszeniu do masy upadłości, a następnie zaspokojeniu z niej, istotna będzie tym samym nie data wszczęcia postępowania karnego, zgłoszenia wniosku o naprawienie szkody czy jej orzeczenia, ale chwila jej tak rozumianego zaistnienia w następstwie przestępnego działania.

Drugim istotnym z punktu widzenia przedmiotowego zagadnienia terminem jest chwila, z którą należy utożsamiać moment zainicjowania dochodzenia roszczenia w procesie karnym. Z uwagi na podstawowy publicznoprawny charakter i cel postępowania karnego nieuprawnione byłoby założenie, że samo uruchomienie postępowania, nawet prywatnoskargowego, miałoby stanowić formę dochodzenia roszczenia. Pozostaje to aktualne również wówczas, gdy wyrządzenie szkody należy do znamion przestępstwa. Postępowanie karne przede wszystkim ma bowiem zrealizować cele z art. 2 k.p.k., które skupiają się na wykryciu przestępstwa i jego sprawcy oraz zastosowaniu adekwatnej represji¹⁴. Tym samym, choć zarówno w przywołanej regulacji (art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k.), jak i w innych instytucjach ustawowych podkreślona jest ochrona interesów majątkowych pokrzywdzonego, należy mieć na uwadze, że postępowanie to nie stanowi – w swej istocie – drogi dochodzenia roszczeń majątkowych. Możliwe jest przecież także, że akt oskarżenia w ogóle nie będzie zawierał żądania orzeczenia naprawienia szkody, które zostanie zgłoszone na późniejszym etapie postępowania. Z uwagi na powyższe, w procesie karnym jako dochodzenie roszczenia w rozumieniu art. 263 p.u. można rozważać raczej zgłoszenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody. *A contrario* do art. 263 p.u., ogłoszenie upadłości po złożeniu takiego wniosku nie będzie więc przeszkodą w jego uwzględnieniu przez sąd karny. Gdyby w postępowaniu upadłościowym syndyk odmówił uznania na liście wierzytelności roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej czynem zabronionym, w przypadku późniejszego uwzględnienia przez sąd karny wniosku na podstawie art. 46 § 1 k.k. zgłoszonego przed ogłoszeniem

¹⁴ Jerzy Skorupka w: *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, wyd. 7, red. Jerzy Skorupka (Warszawa: C.H. Beck, 2025), art. 2, Nb. 2.

upadłości, zastosowanie powinien znaleźć art. 262 ust. 2 p.u. Przewiduje on sprostowanie listy wierzytelności stosownie do prawomocnych orzeczeń uwzględniających roszczenie, co do którego nastąpiła odmowa umieszczenia na liście wierzytelności przez syndyka^[15]. Nie ma podstaw, aby art. 262 ust. 2 p.u. interpretować zawężająco, ograniczając jego zastosowanie jedynie do orzeczenia sądu cywilnego. Skoro również wyrok sądu karnego zobowiązujący oskarżonego do naprawienia szkody przesądza o istnieniu roszczenia z tego tytułu i ma moc tytułu egzekucyjnego, powinien on zostać uwzględniony przy konstruowaniu listy wierzytelności.

Artykuł 263 p.u. posługuje się pojęciem „dochodzenia wierzytelności”. Termin ten utożsamiany jest w doktrynie z wytoczeniem powództwa^[16]. Za szerszym rozumieniem tego pojęcia przemawia jednak wykładnia literalna art. 263 p.u., który, posługując się pojęciem dochodzenia wierzytelności, obejmuje swą dyspozycją czynności prowadzące do realizacji prawa wierzyciela *sensu largo*. Skoro przedmiotowa regulacja nie odnosi się *explicite* do wytoczenia powództwa, „dochodzenie wierzytelności” musi obejmować również inne czynności. Złożenie wniosku o naprawienie szkody w postępowaniu karnym mieści się w zakresie tego pojęcia, skoro prowadzi do uzyskania tytułu egzekucyjnego potwierdzającego prawo wierzyciela. Roszczenie o naprawienie szkody, o którym mowa w Kodeksie cywilnym i w Kodeksie karnym, jest zasadniczo tożsame ze swej istoty, a prawa wierzyciela wynikłe z wyrządzonej mu szkody mogłyby być dochodzone na gruncie obu postępowań^[17]. Orzeczenie uwzględniające roszczenie wydane zarówno przez sąd cywilny, jak i karny stanowi tytuł egzekucyjny. Tym samym przyjęcie, że art. 263 p.u. zabrania wyłącznie wytoczenia powództwa po ogłoszeniu upadłości i nie obejmuje swym zakresem wniosku z art. 46 § 1 k.k., doprowadziłoby do obejścia art. 263 p.u.

Przyjęcie, że zgłoszenie przez uprawnionego żądania orzeczenia odszkodowania przez sąd karny stanowi dochodzenie roszczenia, implikuje wątpliwość co do tego, czy z uwagi na treść art. 263 p.u. uprawnione jest nieuwzględnienie przez sąd takiego wniosku o orzeczenie obowiązku kompensacyjnego zgłoszonego na podstawie art. 46 § 1 k.k. W przypadku bowiem, gdy pokrzywdzony złożył wniosek o naprawienie szkody, a sąd mimo wystąpienia ku temu przesłanek nie uwzględnił go poprzez zamieszczenie rozstrzygnięcia w tym przedmiocie w wyroku kończącym

¹⁵ Chrapoński w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, art. 262, Nb. 2.

¹⁶ Ibidem, art. 263, Nb. 2.

¹⁷ Wyrok SN z 27 czerwca 2024 r., I KK 143/24, LEX nr 3729881.

postępowanie, dochodzi do naruszenia prawa materialnego. Nie ma jednak podstaw, aby przyjąć, że zastosowanie art. 263 p.u. powinno odnosić się jedynie do dochodzenia roszczeń w procesie cywilnym. Tym samym w przypadku, gdy wierzyciel zgłasza wniosek z art. 46 § 1 k.k. po prawomocnej odmowie uznania wierzytelności lub nie dokonując zgłoszenia wierzytelności w postępowaniu upadłościowym, sąd w oparciu o art. 263 p.u. powinien zaniechać zamieszczenia rozstrzygnięcia o obowiązku naprawienia szkody w wyroku. Przepis ten należy traktować jako *lex specialis*, który zwalnia sąd karny z obowiązku orzeczenia o naprawieniu szkody mimo wniosku uprawnionego. Nie można przy tym wyłączyć stosowania art. 263 p.u. W obecnym stanie prawnym obowiązek naprawienia szkody jest środkiem kompensacyjnym i nie stanowi już środka karnego, ergo nie realizuje funkcji represyjnej^[18]. Stąd też zasądzanie odszkodowania po ogłoszeniu upadłości oskarżonego nie jest uzasadnione celami tradycyjnymi dla procesu karnego. Te są bowiem realizowane przez karę *sensu stricto* oraz, uzupełniając, środki karne.

Należy zwrócić uwagę, że umożliwienie skutecznego złożenia wniosku o naprawienie szkody w procesie karnym po ogłoszeniu upadłości oskarżonego prowadziłyby nie tylko do obejścia zakazu wynikającego z art. 263 p.u., ale również do niejednolitego traktowania możliwości dochodzenia roszczenia w zależności od tego, czy powstało ono w związku z popełnieniem czynu zabronionego. Dopuszczenie uzyskania przez wierzyciela, któremu prawo przysługuje z określonego tytułu, uprawniającego go jednocześnie w procesie karnym, stanowiłoby nieuzasadnioną formę uprzywilejowania tych należności. Stoi to także w sprzeczności z jedną z podstawowych zasad postępowania upadłościowego, którą jest równość wierzycieli i ochrona ich praw. W przypadku uznania dopuszczalności orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w wyroku skazującym po zakończeniu postępowania upadłościowego wierzyciel, który uzyskał tytuł egzekucyjny pochodzący od sądu karnego w trakcie postępowania upadłościowego, miałby możliwość szybszego dochodzenia roszczenia niż ten, który mógłby dochodzić swych praw jedynie poprzez wytoczenie powództwa po zakończeniu postępowania upadłościowego.

Za uznaniem wniosku o naprawienie szkody złożonego w postępowaniu karnym za objęty zakazem z art. 263 p.u. przemawia także wykładnia celowościowa. O pierwszeństwie dochodzenia roszczenia w postępowaniu

¹⁸ Patrycja Kozłowska-Kalisz w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, art. 46, Nb. 1.

upadłościowym świadczy to, że w przeciwieństwie do wyroku karnego nie tylko pozwala ono wierzycielowi na uzyskanie tytułu egzekucyjnego, ale również na zaspokojenie roszczenia. Ponadto, nawet w sytuacji, gdyby doszło do zasądzenia roszczenia, orzeczenie takie pozostaje bezużyteczne jako tytuł egzekucyjny aż do chwili zakończenia postępowania upadłościowego. Zobowiązanie wyrokiem skazującym upadłego, będącego oskarżonym do naprawienia szkody, gdy wierzytelność ta skierowana byłaby do masy upadłości, jest bowiem podstawą do dochodzenia zaspokojenia w drodze egzekucji normowanej przez przepisy prawa i postępowania cywilnego. Z art. 146 ust 1 i 3 p.u. wynika natomiast niedopuszczalność uruchomienia egzekucji singularnej po ogłoszeniu upadłości i obowiązek umorzenia tych, które są w toku. Przeciwnie rozwiązanie, oparte wyłącznie o kryterium pochodzenia tytułu egzekucyjnego od sądu karnego, byłoby nie do przyjęcia z uwagi na zasadę równego zaspokojenia wierzycieli, której naruszeniu ma przeciwdziałać m.in. właśnie zakaz uruchamiania egzekucji singularnych po ogłoszeniu upadłości. Orzeczenie sądu karnego nie mogłoby więc zostać wykonane aż do momentu zakończenia postępowania upadłościowego.

Warto zauważyć, że pojęciem dochodzenia roszczenia posługuje się także art. 123 § pkt 1 k.c., zgodnie z którym bieg przedawnienia przerywa się przez każdą czynność przed sądem lub innym organem powołanym do rozpoznawania spraw lub egzekwowania roszczeń danego rodzaju albo przed sądem polubownym, przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia albo zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia. Skutek taki wywierało m.in. wytoczenie powództwa adhezyjnego w procesie karnym^[19]. W orzecznictwie Sądu Najwyższego został wyrażony pogląd, zgodnie z którym „wniesienie aktu oskarżenia oraz wniosku o zastosowanie środka karnego przewidzianego w art. 46 § 1 k.k. nie przerywa biegu przedawnienia roszczenia z tytułu odszkodowania za szkodę wyrządzoną przestępstwem; skutek taki wywiera wytoczenie powództwa adhezyjnego, nawet wtedy, gdy sąd pozostawił je bez rozpoznania lub odmówił jego przyjęcia”^[20]. Wnioski sformułowane w cytowanym judykacie obecnie są jednak nieaktualne. Po pierwsze, obecnie procedura karna nie przewiduje już powództwa adhezyjnego jako formy dochodzenia odszkodowania. Zostało ono zastąpione przyznaniem uprawnionemu możliwości złożenia na podstawie art. 46 § 1 k.k. wiążącego wniosku, który *de facto* stanowi

¹⁹ Piotr Zakrzewski w: *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 117-125*, red. Mariusz Fras, Magdalena Habdas (Lex/el. 2019), art. 123, Nb. 3.

²⁰ Wyrok SN z 11 marca 2008 r., II CSK 456/07, OSNC 2009, nr 5, poz. 74.

uproszczoną formę dochodzenia tego samego roszczenia przed sądem. Zarówno w sferze procesowej (pozyskanie tytułu egzekucyjnego), jak i majątkowej uprawnionego (możliwość zaspokojenia roszczenia) wywołuje tożsame skutki co wygrana powoda przed sądem cywilnym. Po drugie, Sąd Najwyższy argumentował, że wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 k.k. nie jest formą dochodzenia roszczenia z przyczyn funkcjonalnych. Jego celem jest bowiem „wyłączenie żądanie orzeczenia przez sąd środka karnego, a więc zastosowania karnoprawnych konsekwencji popełnionego przestępstwa”^[21]. O ile rozumowanie to było słuszne w czasie wydania przywołanego wyroku, obecnie pozostaje bezzasadne. Nowelizacja dokonana ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw^[22] usunęła bowiem roszczenie o naprawienie szkody i zadośćuczynienie z katalogu środków karnych, klasyfikując je odtąd jako środki kompensacyjne o cywilnoprawnej naturze. Aktualnie w doktrynie przyjmuje się, że „umieszczenie art. 46 w wyodrębnionym rozdziale Va oraz wykreślenie analizowanych instytucji z katalogu środków karnych i zmiana w obrębie art. 56 pozwalają stwierdzić, że środki wskazane w art. 46 nie pełnią już jakichkolwiek funkcji represyjnych (penalnych), lecz wyłącznie kompensacyjne”^[23]. Głębszego, przekraczającego ramy niniejszego opracowania, rozważenia wymagałoby przypisanie art. 46 § 1 k.k. skutku przerwania biegu przedawnienia, z uwagi na dodatkowe posłużenie się w art. 123 k.c. określeniem bezpośredniego zmierzania do dochodzenia roszczenia i cele procesu karnego odmienne od tych obecnych w procesie cywilnym. Na tle art. 263 p.u. brakuje jednak znamienia bezpośredniości w dochodzeniu roszczenia, co dodatkowo przemawia za założeniem, że wniosek złożony na podstawie art. 46 § 1 k.k. mieści się w jego dyspozycji.

²¹ Wyrok SN z 11 marca 2008 r., II CSK 456/07, OSNC 2009, nr 5, poz. 74.

²² Dz. U. poz. 396 ze zm.

²³ Mikołaj Iwański w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. 1, *Komentarz do art. 1-52*, wyd. 5, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), art. 46, Nb. 4.

3 | **Możliwość zastosowania klauzuli antykumulacyjnej**

Dodatkowy czynnik, mogący wykluczać zasądzenie obowiązku naprawienia szkody w przypadku zbiegu postępowania upadłościowego z procesem karnym, stanowi art. 415 k.p.k. Przepis ten stanowi wyjątek od obowiązku orzeczenia naprawienia szkody. Wynika z niego, że w razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania sąd orzeka obowiązek naprawienia, w całości lub w części, szkody, chyba że roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono. Aktualizacja klauzuli antykumulacyjnej następuje więc w dwóch sytuacjach – wraz z objęciem wierzytelności innym postępowaniem lub powstaniem prawomocnego orzeczenia stwierdzającego istnienie wierzytelności. Analizując dopuszczalność zastosowania tej regulacji, należy odrębnie rozważyć cztery stany faktyczne. Pierwsza możliwa sytuacja zachodzi, gdy wierzyciel najpierw zgłosił wierzytelność do syndyka, po czym – mimo uwzględnienia jej na liście wierzytelności – złożył wniosek na podstawie art. 46 § 1 k.k. Druga sytuacja następuje wówczas, gdy po zgłoszeniu wierzytelności wierzyciel złożył wniosek o zasądzenie odszkodowania w postępowaniu karnym zanim uzyskał rozstrzygnięcie w przedmiocie zgłoszenia wierzytelności. Trzeci stan faktyczny ma miejsce, gdy doszło do prawomocnej odmowy uznania wierzytelności w postępowaniu upadłościowym, natomiast ostatnia sytuacja zakłada, że wierzyciel zgłasza wniosek na podstawie art. 46 § 1 k.k. bez jakiegokolwiek próby dochodzenia wierzytelności z masy upadłości. Należy zaznaczyć, że z uwagi na zawarte w art. 491² ust. 1 p.u. wyłączenie stosowania art. 264 p.u., rozważania w tym przedmiocie nie będą miały zastosowania do postępowania prowadzonego wobec konsumentów.

W przypadku pierwszego stanu faktycznego zasadniczo nie dochodzi do kolizji przepisów Prawa upadłościowego i Kodeksu postępowania karnego. Uzasadnione jest twierdzenie, że ma wówczas zastosowanie art. 415 § 1 k.p.k. Przepis ten, stawiając wymóg objęcia wierzytelności innym postępowaniem lub prawomocnego orzeczenia o niej, nie czyni w tym zakresie żadnych dalszych ograniczeń. Celem normy wyrażonej w art. 415 k.p.k. jest natomiast zapobieżenie powstaniu wielu tytułów

egzekucyjnych dotyczących tego samego roszczenia^[24]. Z kolei zgodnie z art. 264 ust. 1 p.u. wyciąg z zatwierdzonej przez sędziego-komisarza listy wierzytelności, zawierający oznaczenie wierzytelności oraz sumy otrzymanej na jej poczet przez wierzyciela, jest tytułem egzekucyjnym przeciwko upadłemu. Zarówno wyciąg z zatwierdzonej listy wierzytelności, jak i wyrok sądu karnego stwierdzający obowiązek naprawienia szkody stanowią tytuły egzekucyjne dotyczące faktycznie tego samego roszczenia. Z tego powodu aktualizacja klauzuli antykumulacyjnej jest niewątpliwa wtedy, gdy po zgłoszeniu wierzytelności umieszczono ją na liście, a ta uprawomocniła się (na skutek uznania, nieuwzględnienia sprzeciwu co do uznania roszczenia złożonego przez innego wierzyciela, a w dalszym toku zażalenia na postanowienie o jego nieuwzględnieniu, bądź też na skutek jego niewniesienia) i została zatwierdzona na podstawie art. 260 p.u. W takich okolicznościach bezprzedmiotowe staje się orzekanie o roszczeniu przez sąd karny – zarówno na wniosek, jak i z urzędu.

W orzecznictwie wskazuje się, że dla aktualizacji klauzuli kumulacyjnej niezbędne jest orzeczenie o roszczeniu, a wymogu tego nie spełnia decyzja organów administracji publicznej czy ugoda^[25]. Pomimo że lista wierzytelności *per se* nie stanowi orzeczenia o roszczeniu, którego wymaga art. 415 § 1 k.p.k., niezbędne jest jej zatwierdzenie postanowieniem przez sędziego-komisarza (art. 260 p.u.). Powoduje to, że wówczas zgłoszony na podstawie art. 46 § 1 k.k. wniosek nie może zostać uwzględniony. Analogicznie w przypadku, gdy roszczenie o naprawienie szkody skierowane do masy upadłości zostało uprzednio stwierdzone wyrokiem sądu cywilnego i umieszczone na liście wierzytelności, zastosowanie klauzuli antykumulacyjnej pozostaje niewątpliwe. Umieszczenie roszczenia wynikłego z czynu zabronionego na liście wierzytelności pozwala także na zaspokojenie wierzyciela w zgodzie z treścią art. 263 p.u. oraz art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k., na co nie pozwala wyrok stwierdzający roszczenie. Nie może on bowiem zostać wykonany z uwagi na zakaz wszczynania i prowadzenia egzekucji po ogłoszeniu upadłości (art. 146 ust. 1 i 3 p.u.). Niecelowe jest przy tym, aby to samo roszczenie równolegle stanowiło przedmiot dwóch postępowań – karnego i upadłościowego – skoro w obu zachodzi możliwość uzyskania tytułu

²⁴ Wyrok SN z 27 kwietnia 2017 r., IV KK 111/17, LEX nr 2307133; Krzysztof Eichstaedt w: *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz aktualizowany*, red. Dariusz Świecki (Lex/el. 2025), art. 415, Nb. 1.

²⁵ Wyrok SA w Szczecinie z 28 lipca 2017 r., II AKa 27/17, LEX nr 2376921; wyrok SN z 16 listopada 2023 r., I KK 226/23, LEX nr 3632360.

egzekucyjnego^[26]. Ponadto, kumulacja tytułów egzekucyjnych powstałych w postępowaniu upadłościowym i karnym mogłaby niekiedy prowadzić do podwójnej zapłaty za dług^[27] lub powodować uruchomienie dodatkowego postępowania wywołanego powództwem przeciwegzekucyjnym.

Omówienie drugiej oraz trzeciej sytuacji musi nastąpić w kontekście wymienianego przez art. 415 k.p.k. „objęcia wierzytelności innym postępowaniem”. Z uwagi na cel art. 415 § 1 k.p.k. należy założyć, że „objęcie postępowaniem” w odniesieniu do postępowania upadłościowego niewątpliwie obejmuje zgłoszenie wierzytelności do partycypacji w podziale majątku upadłego dłużnika. Do niedopuszczalności wyrokowania o tym samym roszczeniu przez sąd karny nie jest niezbędne uzyskanie orzeczenia, skoro art. 415 § 1 k.p.k. wymienia alternatywnie jako przeszkodę do wydania orzeczenia samo objęcie roszczenia innym postępowaniem. Wystarczające będzie faktyczne uruchomienie postępowania, w którym wydane może zostać orzeczenie dotyczące roszczenia^[28]. W związku z tym należy założyć, że uruchomienie klauzuli antykumulacyjnej powinno również następować w sytuacji objęcia wierzytelności postępowaniem upadłościowym. W orzecznictwie SN „zgłoszenie wierzytelności w postępowaniu upadłościowym stanowi formę jej dochodzenia w postępowaniu sądowym, zatwierdzenie zaś listy wierzytelności jest orzeczeniem co do istoty sprawy”^[29]. Wydaje się, że samo zgłoszenie wierzytelności dokonane przez wierzyciela stanowi już o objęciu jej postępowaniem w sposób dostatecznie uzasadniający odstąpienie od wydania przez sąd karny orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody, tym bardziej, że możliwe jest uzyskanie w takiej procedurze tytułu egzekucyjnego. Skoro dla aktualizacji klauzuli antykumulacyjnej nie jest kluczowe istnienie judykatu, analogicznie jej uruchomienie powinno zachodzić po samym zgłoszeniu wierzytelności. Jest tak nawet wówczas, gdy w dacie wyrokowania przez sąd karny nie doszło jeszcze do prawomocnego orzeczenia o roszczeniu w postępowaniu upadłościowym.

²⁶ Krystyna Patora w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Jakub Kulesza (Warszawa: Wolters Kluwer, 2025), art. 46, Nb. 16.

²⁷ Wyrok SA w Warszawie z 12 lutego 2016 r., II AKa 407/15, LEX nr 2022432.

²⁸ Ryszard A. Stefański, Stanisław Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego*, t. III, *Komentarz do art. 297-424* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), art. 415, Nb. 7; wyrok SN z 20 listopada 2024 r., I KK 280/24, LEX nr 3781466.

²⁹ Uchwała SN z 2 marca 2005 r., III CZP 98/04, OSNC 2006, Nr 2, poz. 21; Wyrok SN z 22 października 2014 r., II CSK 784/13, LEX nr 1523269; uchwała SN z 11 kwietnia 2024 r., III CZP 63/23, OSNC 2024, nr 10, poz. 97.

Odmienne jest w przypadku trzeciej sytuacji, gdy – skoro doszło do prawomocnej odmowy uznania wierzytelności w postępowaniu upadłościowym – wierzyciel został pozbawiony możliwości uzyskania tytułu egzekucyjnego w postaci wyciągu z zatwierdzonej listy wierzytelności. Z uwagi na to, że postępowanie dotyczące oznaczonej wierzytelności zostaje zakończone po prawomocnej odmowie jej uznania, nie zachodzi już wtedy podstawa do powołania się na art. 415 § 1 k.p.k. Przyjmuje się, że odmowa uznania roszczenia w postępowaniu upadłościowym nie konstytuuje powagi rzeczy osądzonej^[30]. Odmowa uznania wierzytelności nie oznacza więc *per se* przeszkody do ustalenia przez sąd w postępowaniu zarówno karnym, jak i cywilnym istnienia tożsamego roszczenia.

Podobnie o objęciu postępowaniem nie może być mowy w ostatniej sytuacji, gdy wierzyciel w ogóle nie dokonał zgłoszenia w postępowaniu upadłościowym, ograniczając starania do uzyskania zasądzenia go w procesie karnym. Przyjmuje się bowiem, że aktualizacja art. 415 § 1 k.p.k. nie następuje poprzez samo istnienie alternatywnej drogi dochodzenia roszczenia, jeśli nie została ona uruchomiona przez wierzyciela^[31]. Ubocznie, w kontekście czwartego rozważanego stanu faktycznego, warto zasygnalizować, że wykluczone jest przekazanie wniosku zgłoszonego przez wierzyciela przez sąd karny syndykowi jako zgłoszenia wierzytelności, analogicznie do sposobu postępowania z pozwem wytoczonym po ogłoszeniu upadłości. Na gruncie przepisów postępowania karnego brak bowiem analogicznej do art. 201 k.p.c. podstawy do podjęcia takiego działania przez sąd. Ponadto, w przeciwieństwie do pozwu, wnioski oparte o art. 46 § 1 k.k. jest znacznie mniej sformalizowany i nie spełnia wymogów pisma procesowego, mających również zastosowanie do zgłoszenia wierzytelności. Jednakże, pomimo braku możliwości zastosowania klauzuli antykumulacyjnej w przypadku odmowy uznania wierzytelności oraz w braku jej zgłoszenia przez wierzyciela, aktualne pozostają wyżej przywołane argumenty, które przemawiają przeciwko dopuszczalności orzeczenia przez sąd karny obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 263 p.u.

³⁰ Chrapoński w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, art. 263, Nb. 1.

³¹ Wyrok SA w Lublinie z 12 czerwca 2018 r., II AKa 132/18, LEX nr 2528737; Stefański, Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego*, art. 415, Nb. 7.

4 | Wnioski

Z uwagi na tożsamy charakter roszczenia o naprawienie szkody dochodzonego w procesie karnym oraz cywilnym, zakaz wyrażony w art. 263 p.u. pozostaje aktualny także w postępowaniu, w którym upadły występuje jako oskarżony. Mimo tego należy mieć na uwadze, że w pewnych okolicznościach może dochodzić do kolizji Kodeksu postępowania karnego z normami postępowania upadłościowego. Przykładem jest sytuacja, w której sąd chce skorzystać z uprawnienia nadanego mu przez art. 46 § 1 k.k. do orzeczenia odszkodowania z urzędu, co w braku wniosku uprawnionego nie sposób ujmować w kategorii dochodzenia roszczenia z uwagi na działanie sądu z urzędu, ergo w braku aktywnego dochodzenia roszczenia przez uprawnionego. Bardziej kłopotliwy, jako niedający się zakwalifikować w kategorii dochodzenia roszczenia, pozostaje przypadek, gdy stosownie do art. 67 § 3 k.k. sąd, umarzając warunkowo postępowanie, jest każdorazowo zobowiązany do orzeczenia naprawienia szkody, jeśli taka zaistniała, a nie ma możliwości powołania się na klauzulę antykumulacyjną. Tak orzeczone naprawienie szkody, jako nieobjęte zakazem z art. 263 p.u., pozostaje zgodne z prawem. Nie sposób jednak oprzeć się wrażeniu, że taki stan prawny prowadzi do przypadkowych konsekwencji praktycznych. Z drugiej jednak strony, uprawnienie do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody wywołanej przestępstwem z urzędu może być w pewnych okolicznościach uzasadnione względami słuszności. Niezależnie od tego należy uwzględniać potencjalny wpływ postępowania upadłościowego, który może wywierać przez pryzmat art. 415 § 1 k.p.k. na orzeczenie sądu karnego. Przytoczone przykłady wskazują na potrzebę doprecyzowania wzajemnej relacji postępowania karnego i upadłościowego. W kontekście przedmiotowego zagadnienia pamiętać należy przede wszystkim, że podstawową drogą dochodzenia roszczenia po ogłoszeniu upadłości powinno być zgłoszenie wierzytelności^[32].

³² Ujma, *Konsekwencje procesowe*, 145-146.

Bibliografia

- Chrapoński Dariusz, „Upadłość osoby fizycznej a postępowania cywilne dotyczące jej zobowiązań” *Doradca Restrukturyzacyjny*, nr 2 (2022): 28-39.
- Janda Paweł, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 3. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Kodeks cywilny. Komentarz do art. 117-125*, red. Mariusz Fras, Magdalena Habdas. Lex/el. 2019.
- Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. 1, *Komentarz do art. 1-52*, wyd. 5, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. Marek Mozgawa. Lex/el. 2025.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. Jakub Kulesza, Warszawa: Wolters Kluwer, 2025.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. Jarosław Majewski. Warszawa: Wolters Kluwer, 2024.
- Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz aktualizowany*, red. Dariusz Świecki. Lex/el. 2025.
- Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, wyd. 7, red. Jerzy Skorupka. Warszawa: C.H. Beck, 2025.
- Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 2, red. Aleksander J. Witosz. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Sierakowski Bartosz, *Zobowiązania masy upadłości*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Stefański Ryszard, Stanisław Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego*, t. III, *Komentarz do art. 297-424*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Ujma Małgorzata, „Konsekwencje procesowe wniesienia powództwa o zapłatę wierzytelności podlegającej zgłoszeniu do masy upadłości po ogłoszeniu upadłości” *Doradca Restrukturyzacyjny*, nr 2 (2020): 144-152.
- Warcziński Michał, Marek Safjan, Przemysław Sobolewski, *Przedawnienie roszczeń deliktowych*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2007.

